ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 2,1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 15.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 15.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать. Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail: philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт: https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 15.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43, Termez city.
Phone: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ULUQOV NOSIRJON MUHAMMADALIYEVICH,
SOLIXO'JAYEVA HAVASXON ZOKIRJANOVNA
O'zbek va turk bayramlarining leksik-semantik tasnifi hamda etnolingvistik, lingvokulturologik tahlili 7

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
Биз нега сўкинамиз? (ёки ҳақоратнинг нейролингвистик табиати) 10

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi fors-tojikcha gidronimlarning
semantik va funksional xususiyatlari 16

ASADOV TO'LQIN HAMROYEVICH,
MARDONOVA SARVINOZ ORIPOVNA
O'zbek tilshunosligida ravishga nisbat beriluvchi oraliq ma'no ifodali affikslar tadqiqi xususida 20

FAYZIYEVA XADICHA CHORIYEVNA
Surxondaryo o'zbek shevalarida bolalar o'yinlarining nomlari 24

BOTIROVA MAXLIYO
O'zbek tilida reklama matnlarining morfologik xususiyati 28

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
O'zbek lingvomadaniyatida «Intizorlik» frazeosemantik guruhi 33

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Kasb ohangi nutqda qanday jaranglaydi? 37

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI,
BABAYEVA SURAYYO ERGASHOVNA,
JUMAYEVA ANORXOL CHAMAN QIZI
O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining nazariy asoslari 39

TESHABOYEVA GULNOZA
O'zbek tilida "Qora" rangini ifodalovchi sifatlarda mazmuniy sinkretizm 42

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
Evfememik vositalarning funksional uslubiy xususiyatlari 47

PO'LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic and linguocognitive features of speech manipulation in cyberspace 50

SOBIROVA FERUZA
Saylov targ'ibot diskursida pragmatik belgilar 54

QURBONOVA MUHARRAM JURABEKOVNA
Xurshid Davron she'riyatida murojaat gaplarning qo'llanilishi 58

ABDUG'ANIYEVA ZEBUNISO
Ilmiy diskursning institutsional-kommunikativ tabiati 61

BADALOVA MUAZZAM
Kibermuloqotda nutq aktlari va etik me'yorlar: ingliz va o'zbek tillari qiyosiy tahlili 65

ERGASHOVA YASMINA,
XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Neologizmlar klassifikatsiyasi 67

МУНДАРИЖА

O‘ROZBOQOVA MAHLIYO IMOMNAZAR QIZI
Xalq og‘zaki ijodi namunalarida takrorlarning qo‘llanilishi 71

MURODQULOVA IRODA SHAROFIDDINOVNA
Dostonlarda ornitonimlarning majoziy ma’no ifodasi 74

NURMATOVA SABRINA JAXONGIR QIZI
«Devonu lug‘otit turk» va «Qutadg‘u bilig» asarlarida qora rangning qo‘llanilishi 78

OCHILOVA MUXLISA ABDURAXMON QIZI
Badiiy diskursda kinoya nutqiy aktining pragmatik xususiyatlari 81

РАХМАТУЛЛАЕВА БАРНО ЗАФАР КИЗИ
Экзотическая лексика как маркер культурной идентичности персонажей
(на материале романа Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза») 85

RUSTAMOVA NIGORA RUSTAM QIZI
O‘zbek tilida duolar va olqishlarning lingvomadaniy talqini 89

ABDINAZAROVA GULISTON MUZAFFAR QIZI,
KHUJANOVA OZODA TOJIYEVNA
Conceptualization of love in uzbek and russian literary discourse:
a comparative cognitive-semantic and axiological analysis 93

O‘RMONOVA DURDONAXON TAVAKKALJON QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida “Tinchlik” konseptining o‘xshash va farqli jihatlari 97

ADABIYOTSHUNOSLIK

MUHIDDINOVA BADIA MUSLIHIDDINOVNA,
AXMEDOVA BAXTIGUL XAITMUROT QIZI
Qardosh xalqlar dostonlarida farzandsizlik motivi 101

RAXIMOVA NODIRA
Pastish, parodiya, travestiya, nazira va tatabbu’da intertekstual birliklarning
ifodalanish mexanizmlari va tipologik farqlari 104

MAMIROVA MAMLAKATXON ILHOMJON QIZI
Nasriy asarda ramziylik 111

КУЗИМУРОДОВА ЛОБАР МУРОТОВНА
Образ маленького человека в повести л.улицкой «Сонечка» 115

XOTIRA

Yuraklarda yashayotgan inson
Marhum tilshunos olim Ro‘ziqul Normurodovning
65-yillik porloq xotirasiga bag‘ishlanadi 119

Resume. This article examines the stylistic and syntactic features of rhetorical address in poetic texts. It highlights the role of rhetorical address in artistic speech, its function in creating emotional expressiveness, and its importance in revealing the inner world of the lyrical hero. Based on the poetry of Khurshid Davron, the study analyzes both traditional and individual forms of address, their poetic functions, and semantic potential. In addition, the specific features of rhetorical questions, exclamatory sentences, and affirmative-negative constructions in literary texts are explored.

Резюме. В данной статье анализируются стилистические и синтаксические особенности риторического обращения в поэтическом тексте. Рассматривается роль риторического обращения в художественной речи, его значение в создании эмоционально-экспрессивности и раскрытии внутреннего мира лирического героя. На материале поэзии Хуршида Даврона исследуется использование традиционных и индивидуальных форм обращения, их поэтические функции и семантические возможности. Также анализируются особенности риторических вопросов, восклицательных предложений и конструкций утверждения и отрицания в художественном тексте.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

ILMIY DISKURSNING INSTITUTSIONAL-KOMMUNIKATIV TABIATI

Abdug'aniyeva Zebuniso,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti

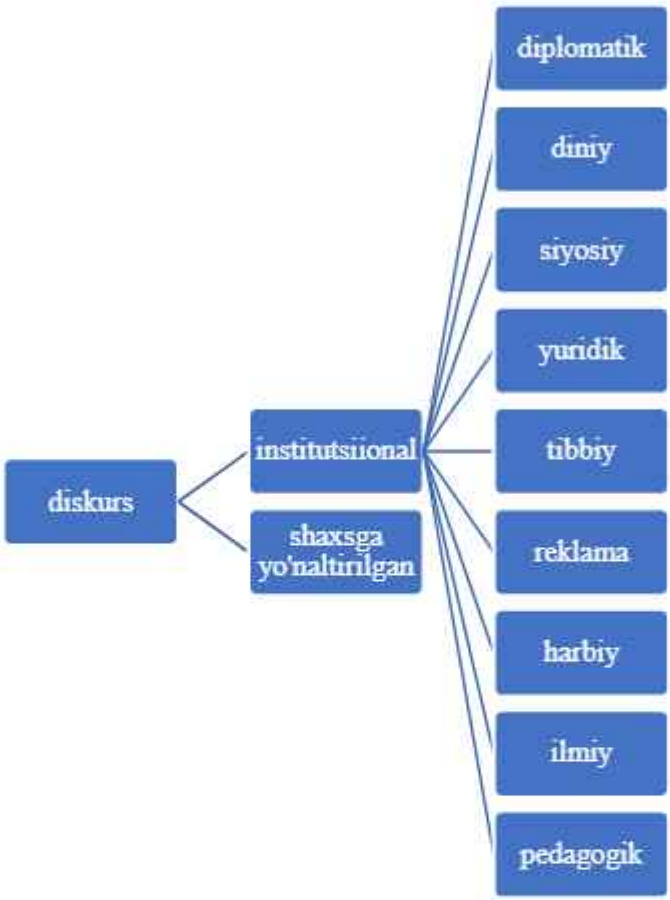
Diskurs nazariyasining zamonaviy tilshunoslikdagi taraqqiyoti uning tipologiyasi masalasini ham muhim vazifalardan biriga aylantirdi. Diskurs tushunchasining ta'rifi haqida qanchalik turli qarashlar mavjud bo'lsa, uning tipologiyasi ham shunchalik murakkab va turlicha talqinlarga ega. Tadqiqotchilarning bir guruhi diskursni faoliyat sohasi bo'yicha, ikkinchi guruhi muloqot vaziyati bo'yicha, uchinchi guruhi esa lingvomadaniy tipga ko'ra ajratadi. Bu xilma-xillik diskursning ijtimoiy-kommunikativ hodisa sifatidagi murakkab tabiatini aks ettiradi va har bir tasnifning o'ziga xos tadqiqot ufqlarini ochib beradi.

Taniqli rus tilshunosi V.I.Karasik tilshunoslikda diskurs tasnifining uch xil yondashuvi mavjudligini ko'rsatadi: sotsiolingvistik, dialogik va madaniy. Olim diskursni sotsiolingvistik nuqtayi nazardan ikki asosiy turga ajratadi: shaxsiy yo'naltirilgan diskurs (personal) va institutsional diskurs. Uning ta'kidlashicha, institutsional diskurs bu muayyan ijtimoiy institut doirasida kechadigan muloqot bo'lib, unda har bir ishtirokchi ma'lum bir ijtimoiy rolni bajaradi. V.I.Karasik institutsional diskursning quyidagi turlarini ajratadi: siyosiy, diplomatik, ma'muriy, huquqiy, harbiy, pedagogik, diniy, mistik, tibbiy, ishbilarmonlik, reklama, sport, ilmiy, sahna va ommaviy axborot diskurslari. Olim bu ro'yxatni uzoq davom ettirish mumkin ekanligini chunki ijtimoiy institutlar o'rtasidagi farq katta va ularni bir xil hodisa deb qarash noto'gri ekanligini ta'kidlaydi (Qarang: 1.Rasm). Bu esa diskurs tipologiyasining ochiq tizim sifatidagi tabiatini ko'rsatadi: yangi ijtimoiy institutlar paydo bo'lishi yoki mavjudlarining qayta qurilishi tasniflarning ham yangilanishini taqozo etadi.

Yana bir rus tilshunosi M.L.Makarov tasnifiga ko'ra diskurs 2 turga bo'linadi: maishiy diskurs va institutsional diskurs.

Olim tasniflashda yo'nalish, nutqiy cheklovlar, kommunikativ rollarning o'zgarishi, tarkibiy tuzilish darajasi, to'g'ridan-to'g'ri matnga bog'liqlik darajasi hamda maqsadlarning soni va mohiyatini mezon qilib oladi. Olimning ta'kidlashicha, institutsional diskurs "maqom-rol munosabatlarining belgilangan doirasida amalga oshiril-

adigan muloqot bo'lib, u boshqa diskurs turlaridan maqsadi va muloqot ishtirokchilari jihatidan farqlanadi". Ushbu ta'rif asoslangan holda, ilmiy diskurs ham o'zining aniq ishtirokchilari (olimlar va ilmiy hamjamiyat), maqsadi (ilmiy haqiqatni aniqlash va asoslash) bilan institutsional diskursning muayyan bir ko'rinishi hisoblanadi.

1-rasm. **V.I.Karasik tasnifiga ko'ra diskurs turlari**

Institutsional diskurs bir-birini tanish-tanimasligidan qat'iy nazar, ma'lum bir jamiyat me'yorlariga muvofiq muloqotni amalga oshiradigan odamlar o'rtasidagi munosabatning maxsus ko'rinishidir.

Aynan shu jihat institutsional diskursni shaxsiy yo'naltirilgan muloqotdan ajratib turadi: bu yerda ishtirokchilar shaxsiy munosabatlar emas, balki institut tomonidan belgilangan rollar asosida aloqaga kirishadi. Ilmiy hamjamiyat a'zolari o'zaro shaxsiy tanish bo'lmagan holda ham yagona me'yorlar tizimida muloqot olib boradi.

Ilmiy diskurs boshqa diskurs turlaridan yana shu jihati bilan farqlanadiki, unda auditoriyaning tayyorgarlik darajasi muallifning tayyorgarlik darajasiga mos keladi. Muallif adresatni alohida qiziqtirishga majbur emas, chunki adresat o'zining professional mansubligi tufayli ilmiy axborotni qabul qilishga oldindan tayyorlangan bo'ladi. Bu xususiyat ilmiy diskursni reklama yoki ommaviy axborot diskurslaridan tubdan ajratadi. Chunki ushbu diskurs turlarida muallif e'tiborni jalb qilish uchun maxsus retorik vositalar qo'llashga majbur bo'ladi, ilmiy muloqotda esa tinglovchining e'tibori muloqot mavzusiga professional qiziqishi bilan oldindan ta'minlangan.

Ilmiy diskursning institutsional tabiati uning bir qator muhim belgilarida namoyon bo'ladi. V.E.Chernyavskaya ta'kidlaganidek, ilmiy matn ham yozilganda, ham o'qilganda ilmiy hamjamiyat tomonidan qabul qilingan tartib-qoidalarga rioya qilinadi. K.Hyland ushbu fikrni davom ettirib, ilmiy matn muallifi ilmiy hamjamiyat a'zosi sifatida o'zini ko'rsatishi, oldingi tadqiqotlar bilan muloqot qilishi va o'z pozitsiyasini turli vositalar orqali bildirishi lozimligini qayd etadi. Ushbu me'yorlar oddiy lingvistik talablar bilan cheklanmaydi: ular muallifning yangi bilim hosil qiluvchi sifatidagi mavqeini, dalil keltirish va asoslash

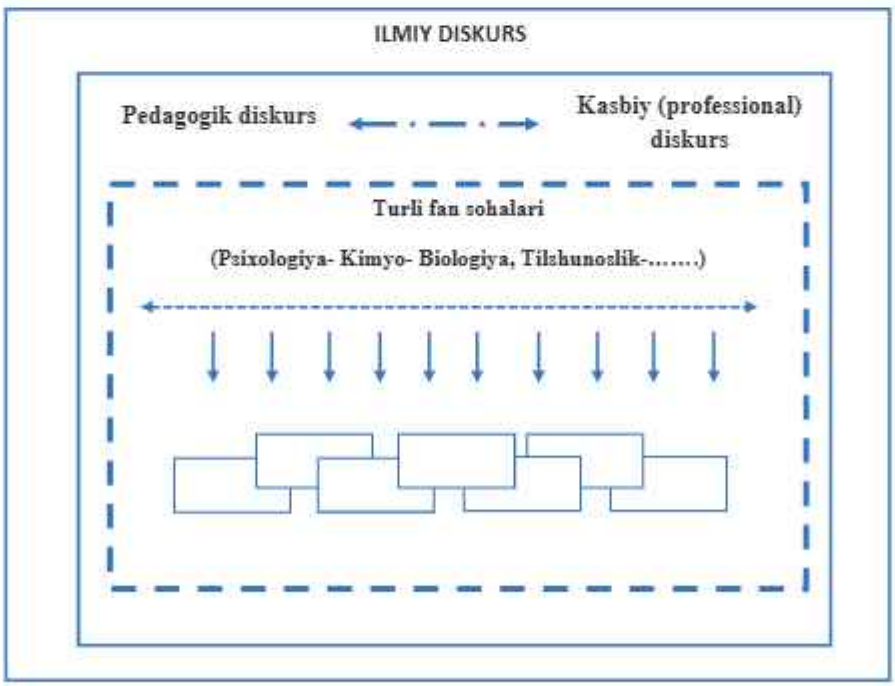
usullarini, qarama-qarshi fikrlarga munosabat tartibini ham qamrab oladi. Shu jihatdan ilmiy diskurs yagona lingvistik kod bo'libgina qolmay, balki ijtimoiy kelishuvlar tizimi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Ilmiy diskurs muallifining asosiy vazifasi tadqiqot obyektini bilish jarayonida o'z nuqtayi nazarining haqiqatga mosligini namoyon etishdan iboratdir. Nutqiy bayonotni shakllantirish jarayonida muallif matn adresatini ishontirishi lozim, shu sababli ilmiy matnlarga xos xususiyatlardan biri polemik elementlarning mavjudligi hisoblanadi. I.P.Xutiz ushbu xususiyatni "ratsional dialogizm" deb ataydi va uni ilmiy matn arxitektonikasining tayanch belgisi sifatida ko'rsatadi. Polemik elementlar muallifga o'z qarashlarining haqiqatga muvofiqligini turli pozitsiyalar bilan qiyoslash orqali asoslash imkonini beradi. Bu jihatdan ilmiy diskurs har qanday hokimiyatga o'xshash hukm yurituvchi nutq turidan farqlanadi: bu yerda dalil va asoslash birlamchi, mavqe esa ikkilamchi rol o'ynaydi.

V.I.Karasik ilmiy diskurs tahlilida asosiy kategoriyalar sifatida quyidagilarni qayd etadi: matnni boshqa til birliklaridan ajratishga imkon beruvchi kategoriyalar, matnning janriy mansubligini tavsiflaydigan janriy-stilistik kategoriyalar, matn ma'nosini ochuvchi va muallif obrazi, modallik kabi semantik-pragmatik kategoriyalar, matnni tashkil etish usuliga oid rasmiy-tuzilmaviy kategoriyalar.

V.Bhatia yozma diskursni tahlil qilishda to'rt qatlamli modelni taklif qiladi, bizningcha, ushbu modeldan ilmiy diskurs tahlilida ham foydalanish mumkin. Mazkur model to'rtta asosiy qatlamdan tashkil topadi. Birinchi (eng quyi) qatlam matniy qatlamda diskurs matn sifatida ko'rib chiqiladi. Bu qatlamda tahlil til tuzilmasining shakily tomoni bo'lmish fonetik, leksik-grammatik, stilistik jihatlar bilan cheklanadi. Ikkinchi qatlam taktik qatlam bo'lib, unda diskurs janr sifatida tahlil qilinadi. Bu qatlamda matn nafaqat qanday qurilganligi, balki muayyan institutsional yo kasbiy kontekstlarda qanday talqin qilinishi, ishlatilishi va turli fan sohalarida qanday qo'llanilishi o'rganiladi. Uchinchi qatlam kasbiy (professional) qatlamda diskurs kasbiy amaliyot sifatida ko'rib chiqilsa, to'rtinchi ijtimoiy qatlamda diskurs ijtimoiy amaliyot sifatida talqin qilinib, tahlil matniy mahsulotda ishtirokchilarga va ijtimoiy tuzilmaga qaratiladi.

Mohiyatan bu model pedagogik va ijtimoiy-tanqidiy yondashuvlar birligidan tashkil topgan bo'lsada, olim uchinchi yondashuv ham borligini bildiradi. Bu janrga asoslangan diksurs tahlili bo'lib, u ijtimoiy-kognitiv qatlam doirasida diskursga janr sifatida qaraydi. Bir tomondan til qo'llanilishining matniy xususiyatlariga, xususan, leksik-grammatikaning muayyan xusisiyatlari va matnning tuzilishiga, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy amaliyotning ba'zi boshqa xususiyatlariga muayyan darajada e'tibor beradi. Bu yondashuvda diskurs matn sifatida ham tahlil qilinadi ammo uning shakliy belgilari tahlili chuqur kirishmasdan faqatgina zaruriyat doirasidagina e'tibor qaratiladi.

2-rasm. **Ilmiy diskurs janrlari**

Yuqoridagi rasmda ilmiy diskurs janrlarining ierarxiyasi V.Bhatianing yozma diskurslar iyerarsiyasiga oid nazariyasiga asoslangan holda aks ettirilgan[1]. Ushbu model ilmiy diskursni bir vaqtning o'zida lingvistik, janriy, kasbiy va ijtimoiy darajalarda tahlil qilish uchun keng qamrovli metodologik vosita sifatida xizmat qiladi.

Ma'lumki, ilmiy matn bu ilmiy axborot, ilmiy ma'lumotni ifodalash shakli va ilmiy faoliyatning mahsuli hisoblanadi[2]. N.Mahmudovning fikricha, ilmiy matnda aqliy-mantiqiy, kognitiv jarayonning boshlanishidan yakunigacha bo'lgan murakkab va muntazam jarayonning barcha bosqichlari o'z aksini topadi. Shunga qaramasdan, har bir ilmiy matnning asosiy maqsadi yangi bilimni ifodalash. Bu qismda faqatgina matn muallifigagina tegishli bo'lgan yangi ilmiy xulosa va ilmiy natija o'z aksini topadi. Agar matnda mana shu qism bo'lmasa uning orginalligi yo'qqa chiqadi. Faqatgina mavjud bilimlarning bayoni yoki tavsifidan iborat bo'lgan matn ilmiylikka davo qilmasa ham bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, ilmiy diskursning nazariy asoslari o'zbek va ingliz tillaridagi ilmiy matnlarning lingvistik xususiyatlarini institutsional belgilar nuqtai nazaridan o'rganish ikki tildagi ilmiy hamjamiyatning o'ziga xos lingvomadaniy o'ziga xosliklarini ochib berishga zamin yaratadi. Bunday belgilar qatoriga diskurs ishtirokchilari, hamjamiyat me'yorlari, janrlar ierarxiyasi va muallif pozitsiyasini bildirish vositalari kiradi. O'zbek va ingliz ilmiy an'analari turli madaniy va tarixiy sharoitlarda shakllangan bo'lganligi sababli, ulardagi muallif pozitsiyasi, dalil keltirish usullari, polemik strategiyalar va metadiskursiv vositalar o'ziga xos tarzda ifodalanadi.

Rezyume. Maqolada ilmiy diskurs institutsional diskursning alohida turi sifatida o'rganiladi va ilmiy diskurs ishtirokchilari, kommunikativ maqsadi, ilmiy hamjamiyat kelishuvlari hamda janr ierarxiyasi orqali namoyon bo'luvchi institutsional tabiati ochib beriladi. Bayon etilgan nazariy asoslar o'zbek va ingliz ilmiy diskurslarining qiyosiy tadqiqi uchun metodologik zamin yaratadi.

Resume. The article examines scientific discourse as a distinct type of institutional discourse and reveals its institutional nature through participants, communicative goal, community conventions, and genre hierarchy. The theoretical foundations outlined in the article create a methodological basis for the comparative study of Uzbek and English scientific discourse.

Резюме. В статье научный дискурс рассматривается как особый вид институционального дискурса, а его институциональная природа раскрывается через участников, коммуникативную цель, конвенции сообщества и иерархию жанров. Изложенные теоретические положения создают методологическую основу для сопоставительного исследования узбекского и английского научного дискурса.

[1] Bhatia V.K. Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View. – London: Continuum, 2004. -P. 19.
[2] Маҳмудов Н. Илмий матнда шахс, даража ва замон // Ўзбек тили ва адабиёти. 2019, №5 – 36 б.